

Regeringskansliet
Justitiedepartementet

Betänkandet SOU 2022:1 Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott

Sammanfattning

Åklagarmyndigheten välkomnar utredningens översyn av regelverket och ställer sig i huvudsak positiv till lagförslagen och övervägandena i betänkandet. I några hänseenden har vi mindre invändningar mot förslagets utformning och vi ser vissa behov av ytterligare förtydliganden.

Inledning

Utredningens uppdrag omfattar en rad frågor kopplade till utredningar mot brottsmisstänkta barn under 15 år samt vissa frågor avseende straffmyndiga barn. Regelverket rör delvis komplicerade frågor och har tillkommit under olika tidsperioder vilket inneburit att det inte i alla delar är helt sammanhängande och konsekvent. Mot den bakgrunden välkomnas utredningens översyn av lagstiftningen på området. Åklagarmyndigheten är i huvudsak positiv till de lämnade förslagen. Det gäller exempelvis förslaget om att målsägandebiträden och särskilda företrädare ska kunna förordnas på motsvarande sätt som vid en förundersökning även vid utredningar mot brottsmisstänkta barn under 15 år. Myndigheten instämmer också i hög grad i de överväganden som utredningen gjort på områden där inga lagförslag lämnas.

Vi önskar lämna följande synpunkter med anledning av betänkandet.

Syftet med brottsutredningar mot barn under 15 år och bevistalan

När det gäller utredningens förslag för att öka antalet utredningar mot brottsmisstänkta barn under 15 år och att skuldfrågan i dessa fall prövas i domstol i fler fall än idag är de skäl som uppges ligga bakom förändringarna olikartade. Även om brottsutredningar bl.a. syftar till att tillvarata målsägandeintressen

och det allmänna intresset av att brott utreds motiveras behovet av utredningar mot icke straffmyndiga barn idag i huvudsak med socialtjänstens behov av att få ett underlag för sin bedömning av den unges vårdbehov. Denna grundtanke ska fortfarande vara gällande. Samtidigt föreslås förändringar av regelverket som i fler fall möjliggör utredningar utifrån enskilda intressen eller andra allmänna intressen än att tillgodose socialtjänstens behov av underlag. Även förslaget om att bevistalan ska väckas i fler fall ger snarare ett större fokus på det allmänna intresset av att klarlägga skuldfrågan vid allvarliga brott än på att belysa de brottsmisstänkta barnens vårdbehov.

Åklagarmyndigheten har inga invändningar mot att andra intressen än de som rör den unges vårdbehov tillmäts större betydelse men anser att det skulle vara värdefullt att tydliggöra vad utredningarna enligt 31 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) ska ha för syfte, då det i hög grad påverkar både vilka överväganden som bör göras när en utredning inleds och hur utredningen bör bedrivas.

De två huvudsakliga skäl som kan åberopas som grund för att en utredning bör ske (utredning för att klarlägga vårdbehov respektive utredning för att klarlägga skuld) ställer i grunden olika krav på brottsutredningarnas innehåll. Om utredningarna i framtiden i större utsträckning kommer att präglas av intresset att klarlägga skuldförhållanden finns det skäl att överväga om verktygen vid utredningarna i högre grad bör anpassas till de som är möjliga att använda under en förundersökning.

4 Utredningar enligt 31 § LUL

Åklagarmyndigheten har inget att invända mot den föreslagna utformningen av 31 § tredje stycket 3 LUL. Betänkandet innehåller förhållandevis tydlig vägledning om hur den förändrade bestämmelsen ska tolkas. Det är angeläget att under den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet uppmärksamma behovet av tydlig vägledning för att säkerställa en enhetlig tillämpning av bestämmelsen.

5 Bevistalan

5.4 och 5.5 Bevistalan i fler fall och förändrad initiativrätt

I linje med vad som nämnts ovan har Åklagarmyndigheten inte några invändningar mot att allmänna intressen kan anses motivera att domstol ska pröva skuldfrågan i fler fall där barn under 15 år misstänks för mycket allvarliga brott. Vi vänder oss dock mot tanken om att detta kan motiveras av att barnet ska ha rätt att få sin skuld prövad i domstol för att ha möjlighet att bli frikänd.

Ett sådant synsätt kan riskera att urholka oskuldspresumtionen för barn under 15 år. När det gäller vuxna ska ju en åklagares beslut att avsluta det straffrättsliga förfarandet få till följd att personen betraktas som oskyldig. Det skulle inte heller vara acceptabelt att åklagare ska driva en ansvarstalan mot barn när man inte kan förvänta sig en fällande dom. Utredningen har också stannat för att samma beviskrav ska gälla vid bevistalan som för ett motsvarande åtal.

Den föreslagna utformningen av 38 § LUL om bevistalan är tydlig och förutsebar genom konstruktionen med en presumtionsregel för mycket allvarliga brott. Tröskeln för när det ska föreligga en presumtion är väl avvägd. Även möjligheten att väcka bevistalan för andra allvarliga brott om det finns synnerliga skäl har fog för sig. Med beaktande bl.a. av att gärningar som träffas av bestämmelsen kan ligga långt tillbaka i tiden samt att de misstänkta kan vara mycket unga och ha olika former av psykiska funktionshinder är det också nödvändigt att regeln innehåller en ”ventil” som gör det möjligt att avstå från bevistalan om det utifrån omständigheterna finns särskilda skäl för det. Betänkandet innehåller tillräcklig vägledning för att åklagare ska ha goda möjligheter att göra enhetliga bedömningar av dessa frågor. Möjligen kunde lagtexten ha utformats på ett ännu tydligare sätt men Åklagarmyndigheten ställer sig bakom hur regeln avses att tillämpas.

Förslaget om att åklagare ska få egen initiativrätt att väcka bevistalan välkomnas. Med en sådan förändring är det också naturligt att det inte längre ska ställas krav på att beslutsfattaren innehar viss befattning. Det kan inte heller råda någon tvekan om att åklagare som handlägger aktuella ärenden har den kompetens som behövs.

Åklagarmyndigheten kan däremot inte se värdet av att socialnämnden och Inspektionen för vård och omsorg (IVO) ska ha en rätt att göra framställning hos åklagare om att bevistalan ska väckas. Med den föreslagna ordningen har åklagaren alltid, oavsett om något initiativ har tagits, en skyldighet att ta ställning i frågan om bevistalan ska väckas i samband med att en utredning enligt 31 § LUL avslutas. Det är en annan sak att en åklagare vid behov kan hämta in synpunkter från socialnämnden om vilket behov av en bevistalan som nämnden har för att kunna ta ställning till den unges vårdbehov.

5.6 och 5.7 Undanröjande och resning av dom beträffande bevistalan

Förslaget om att införa en möjlighet till undanröjande och resning av domar beträffande bevistalan tillstyrks. När det gäller talan om undanröjande enligt förslaget till 38 a § LUL anser Åklagarmyndigheten att det bör klargöras att kravet på giltig ursäkt för att en omständighet inte lades fram under den

tidigare processen inte innebär att enbart nytillkomna bevis om den tilltalades ålder kan åberopas i processen om undanröjande. Med tanke på hur beviskravet ser ut när det gäller frågan om den misstänkte är straffmyndig eller inte framstår det som onaturligt för åklagaren att vid bevistalan åberopa viss, otillräcklig, bevisning för att den misstänkte är över 15 år om utredningen inte bedöms räcka för att bevisa att barnet är straffmyndigt. Samtliga bevis om åldern måste därför kunna beaktas om nya bevis eller omständigheter senare gör att beviskravet för att den unge är straffmyndig uppfylls.

6 Effektiva och rättssäkra utredningar när barn misstänks för brott

6.3 Socialtjänstens närvaro vid förhör med barn som misstänks för brott

Utredningens förslag på skärpta krav för socialtjänsten att närvara vid förhör med brottsmisstänkta barn, såväl straffmyndiga som icke straffmyndiga, har ett gott syfte och det är naturligtvis önskvärt att socialtjänsten närvarar vid dessa förhör i större utsträckning än vad som är fallet idag. Betänkandet ger dock ingen ledning för hur förundersökningsledaren bör agera om socialtjänsten – av resursskäl eller andra skäl – inte har möjlighet att närvara. Förundersökningsledaren kan i dessa situationer ställas inför svåra avvägningar mellan att uppfylla skyndsamhetskravet i ungdomsutredningar och tillgodose utredningsintresset respektive att försäkra att socialtjänsten närvarar vid förhör med brottsmisstänkta barn. Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning bör skyndsamhetskravet och hänsynen till utredningen väga tyngre än intresset att socialtjänsten medverkar vid förhör. Det vore önskvärt att det kommer till tydligt uttryck. Det skulle även kunna diskuteras om inte skyldigheten för socialtjänsten att närvara vid förhör snarare bör riktas direkt mot socialtjänsten och komma till uttryck i t.ex. socialtjänstlagen (2001:453).

6.5 Det misstänkta barnets rätt till insyn i utredningen

Åklagarmyndigheten ställer sig bakom det förtydligande som utredningen föreslagit av bestämmelsen om det brottsmisstänkta barnets insynsrätt och instämmer i de överväganden som gjorts i frågorna om när insynsrätten bör inträda, hur omfattande den bör vara och hur den bör förhålla sig till motstående intressen. Det vore dock önskvärt att ”startpunkten” för insynsrätten (förhöret med den unge) kom till direkt uttryck i lagtexten, på motsvarande sätt som i 23 kap. 18 § andra stycket rättegångsbalken.

7 Drogtest av barn under 15 år

Åklagarmyndigheten har ingen erinran mot den föreslagna förändringen av 36 b § i LUL, som väsentligt vidgar utrymmet för dessa beslut. Enligt myndighetens uppfattning är det med den föreslagna utformningen av regelverket endast i sällsynta undantagsfall som det inte skulle finnas tillräckliga skäl för ett beslut om drogtest om det grundläggande kravet om skälig misstanke är uppfyllt. Det gäller även när beslutsunderlaget är mycket knapphändigt. Mot den bakgrunden bör regleringen inte leda till några tillämpningssvårigheter i praktiken.

8 Ungdomstjänst genom strafföreläggande

Förslaget om att åklagare ska få möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende ungdomstjänst i okomplicerade fall välkomnas. Det kommer visserligen ha liten betydelse för handläggningstiderna med anledning av skyndsamhetskravet som gäller i domstol vid mål mot unga lagöverträdare, men innebär en effektivisering och resursbesparing.

Utredningen bedömer att bestämmelsen om undanröjande av bl.a. ungdomstjänst i 32 kap. 4 § brottsbalken är tillämplig när ungdomstjänsten förordnats genom ett strafföreläggande. Åklagarmyndigheten utgår från att även bestämmelsen om åklagares möjlighet att meddela varning enligt 30 b § LUL är tillämplig när ungdomstjänsten förordnats genom ett strafföreläggande, eftersom bestämmelserna har en liknande konstruktion. Om så inte bedöms vara fallet bör en sådan möjlighet införas.

När det gäller tillämpningsområdet för åklagares möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende ungdomstjänst begränsas detta väsentligt av kravet på att bedömningen av skuldfrågan, valet av påföljd och straffmätningen ska framstå som okomplicerade. Utöver dessa omständigheter anförs i betänkandet att även målsägandens intresse av en domstolsprocess kan påverka åklagarens val mellan åtal och strafföreläggande. Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning kan detta bara gälla om det av förundersökningen framgår att målsäganden har ett berättigat intresse av att saken prövas i domstol. Att uppställa något uttryckligt krav på att utreda den frågan framstår inte som lämpligt.

9 Möjligheten att företa beslag, husrannsakan och kroppsvisitation mot barn under 15 år

Åklagarmyndigheten delar utredningens uppfattning att det inte är påkallat att genomföra någon lagändring för att utvidga möjligheterna att företa beslag, husrannsakan eller kroppsvisitation mot barn under 15 år.

Utredningen har inte behandlat frågan om det kan finnas skäl att lagstifta om andra tvångsmedel än de som idag är möjliga vid utredningar enligt 31 § LUL. Enligt Åklagarmyndighetens uppfattning kan det ifrågasättas varför avspärrning enligt 27 kap. 15 § rättegångsbalken inte finns med i uppräknningen av tvångsmedel som kan företas inom ramen för sådana utredningar. Tidigt i en brottsutredning går det visserligen ofta att inleda en parallell förundersökning avseende brottet (dvs. riktat mot en okänd straffmyndig medverkande) samtidigt som man bedriver en utredning enligt 31 § LUL mot en person under 15 år, vilket möjliggör beslut om avspärrning inom ramen för förundersökningen. Men det finns fall då möjligheterna att inleda en parallell förundersökning är begränsade, t.ex. vid vissa fall av allvarigare våldsbrott och sexualbrott med en ensam utpekad gärningsman under 15 år. Även i dessa situationer kan det finnas behov av att spärra av en brottsplats för att säkra teknisk bevisning.

I sammanhanget kan noteras att Åklagarmyndigheten nyligen i remissvaret på betänkandet Ny förverkandelagstiftning (SOU 2021:100) har fört fram att det kan finnas ett behov av att möjliggöra penningbeslag även vid utredningar mot brottsmisstänkta barn under 15 år.

10 Konsekvenser och genomförande av förslagen

Det är påtagligt svårt att uppskatta hur många fler utredningar den föreslagna förändringen i 31 § tredje stycket 3 LUL skulle leda till och därmed vilka konsekvenser detta skulle få för rättsväsendets aktörer. I första hand kan vi se en risk för att fler utredningar mot icke straffmyndiga barn kommer att belasta utredningsresurserna för övriga ungdomsärenden. Det är inte heller lätt att uppskatta förslagets samlade effekter ur resurssynpunkt. Om förslagen genomförs är det därför angeläget att konsekvenserna följs upp och att nödvändiga åtgärder vidtas vid behov.

Detta yttrande har beslutats av riksåklagaren Petra Lundh efter föredragning av kammaråklagaren Jesper Paulander. Synpunkter har hämtats in från ämnes-specialisten med inriktning mot ungdomsbrott, kammaråklagaren Andreas Nyberg. I den slutliga handläggningen av ärendet har rättschefen Marie-Louise Ollén och vice överåklagaren Peter Lundkvist deltagit.

Petra Lundh

Jesper Paulander

Kopia till

Kommunikationsavdelningen

Rättschefen

Biblioteket